

ТЕМА 2

Українські землі наприкінці XII – початок XVII ст.

- 1. Галицько-Волинське князівство
- 2. Українські землі у складі Великого князівства Литовського
- 3. Польська експансія на українській землі наприкінці XIV – в середині XVI. Люблінська унія.
- 4. Утворення Кримського ханства і його експансія на українській землі.

РОМАН МСТИСЛАВОВИЧ

(1199–1205)

У 1199 р. об'єднав Галичину і Волинь
в єдину Галицько-Волинську державу.

Князь Роман Мстиславович проводив
політику зміцнення князівства та
своєї влади.

Захищав землі князівства від нападів
половців, литовців, вів боротьбу з
непокірними боярами.

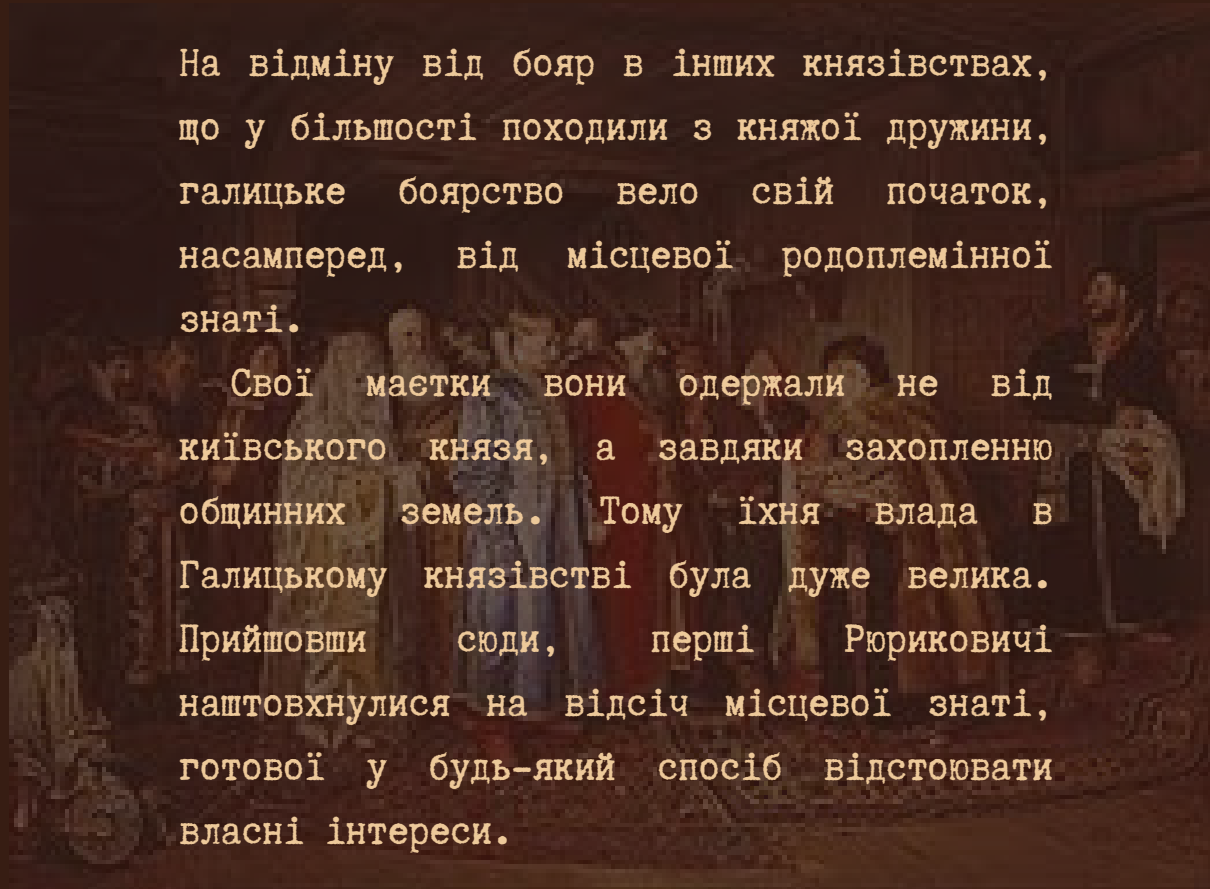

БОЯРИ

На відміну від бояр в інших князівствах, що у більшості походили з княжої дружини, галицьке боярство вело свій початок, насамперед, від місцевої родоплемінної знаті.

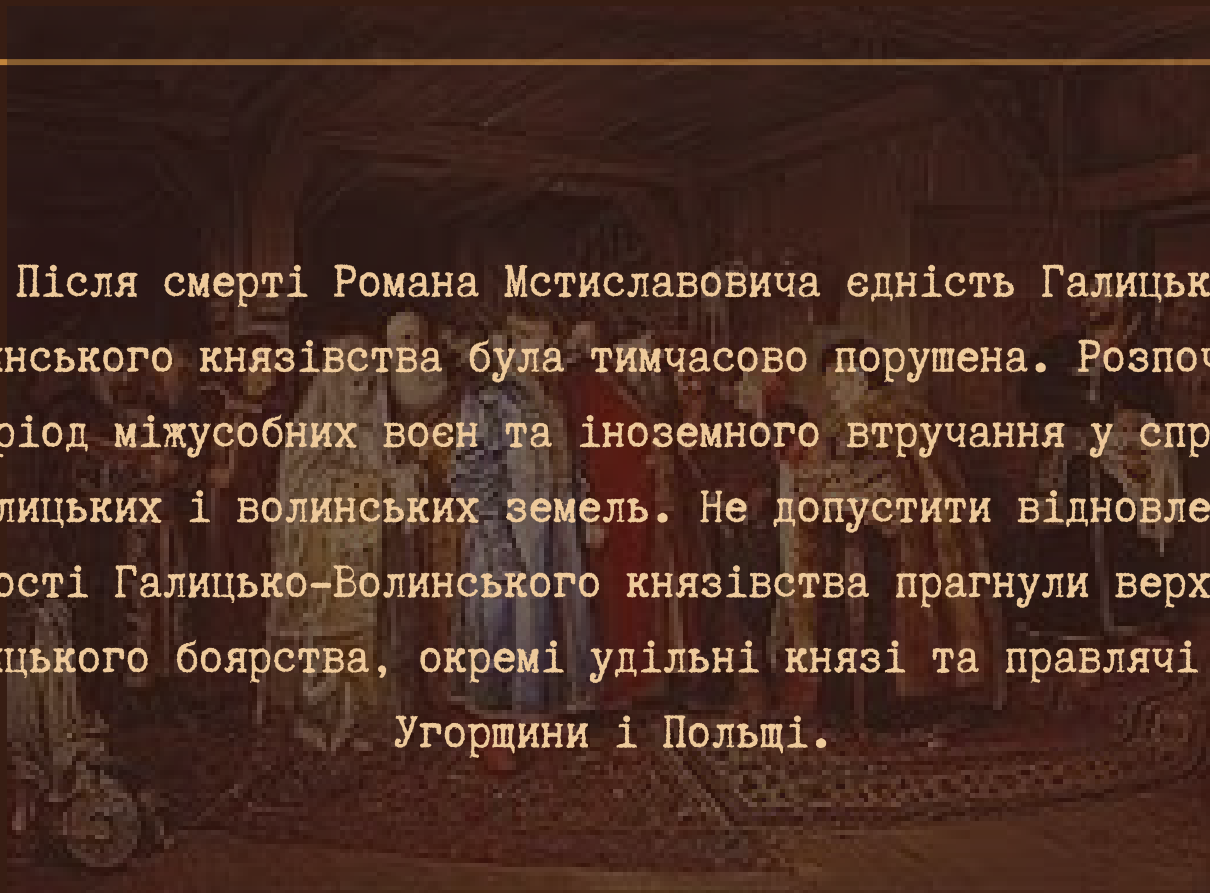
Свої маєтки вони одержали не від київського князя, а завдяки захопленню общинних земель. Тому їхня влада в Галицькому князівстві була дуже велика. Прийшовши сюди, перші Рюриковичі наштовхнулися на відсіч місцевої знаті, готової у будь-який спосіб відстоювати власні інтереси.

ТИМЧАСОВИЙ РОЗПАД ДЕРЖАВИ

Після смерті Романа Мстиславовича єдність Галицько-Волинського князівства була тимчасово порушена. Розпочався період міжусобних воєн та іноземного втручання у справи галицьких і волинських земель. Не допустити відновлення єдності Галицько-Волинського князівства прагнули верхівка галицького боярства, окремі удільні князі та правлячі кола Угорщини і Польщі.

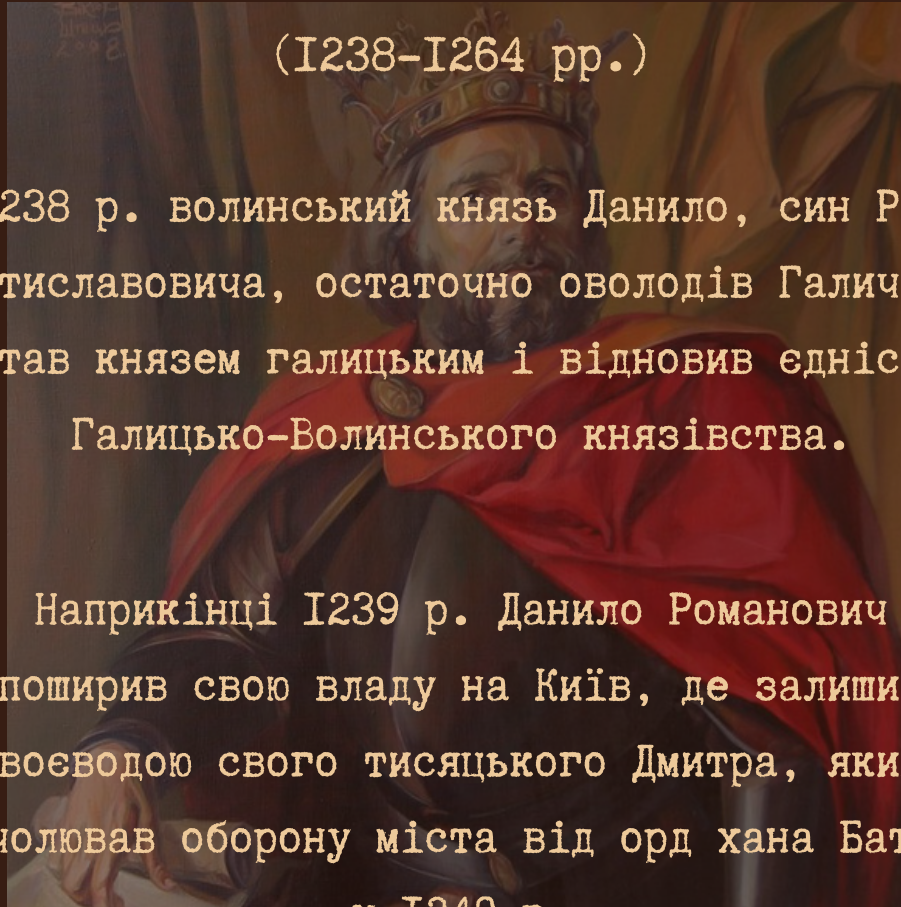

ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ

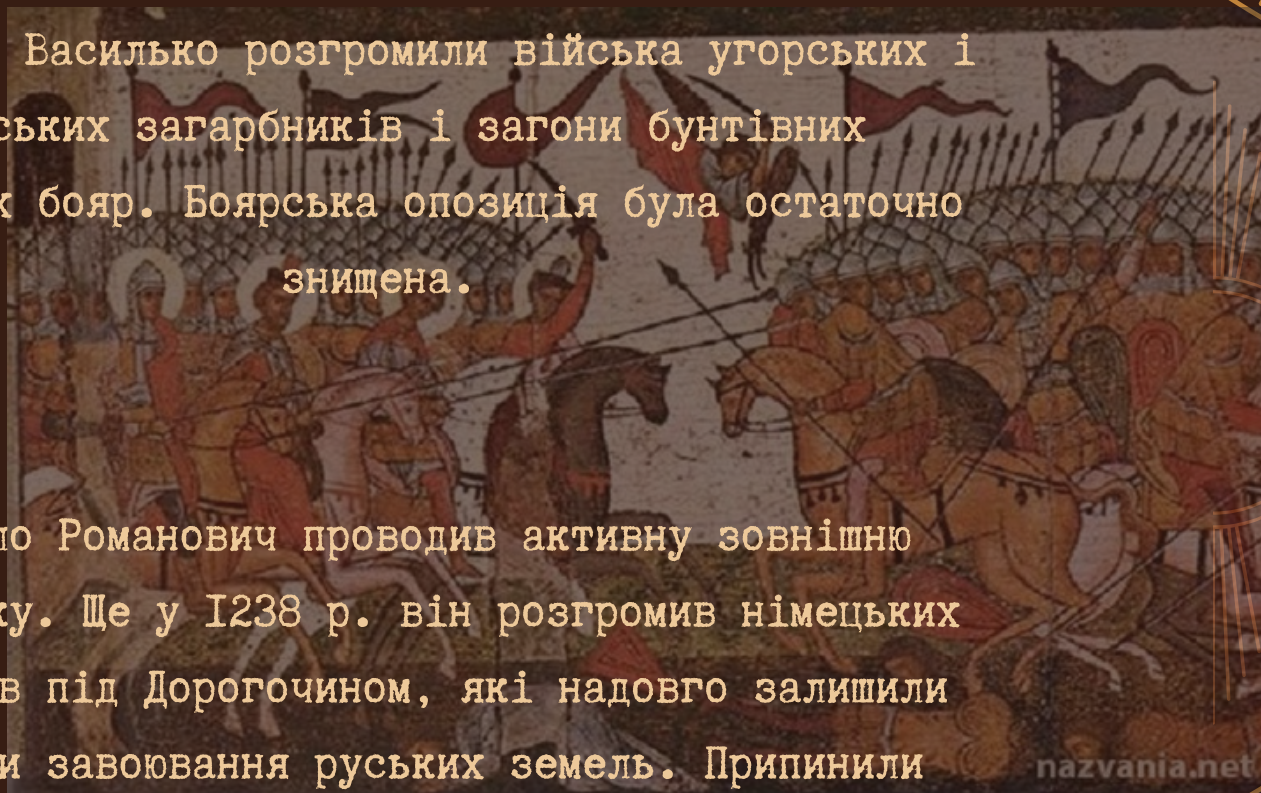
(1238–1264 pp.)

В 1238 р. волинський князь Данило, син Романа Мстиславовича, остаточно оволодів Галичем, став князем галицьким і відновив єдність Галицько-Волинського князівства.

Наприкінці 1239 р. Данило Романович поширив свою владу на Київ, де залишив воєводою свого тисяцького Дмитра, який очолював оборону міста від орд хана Батия у 1240 р.

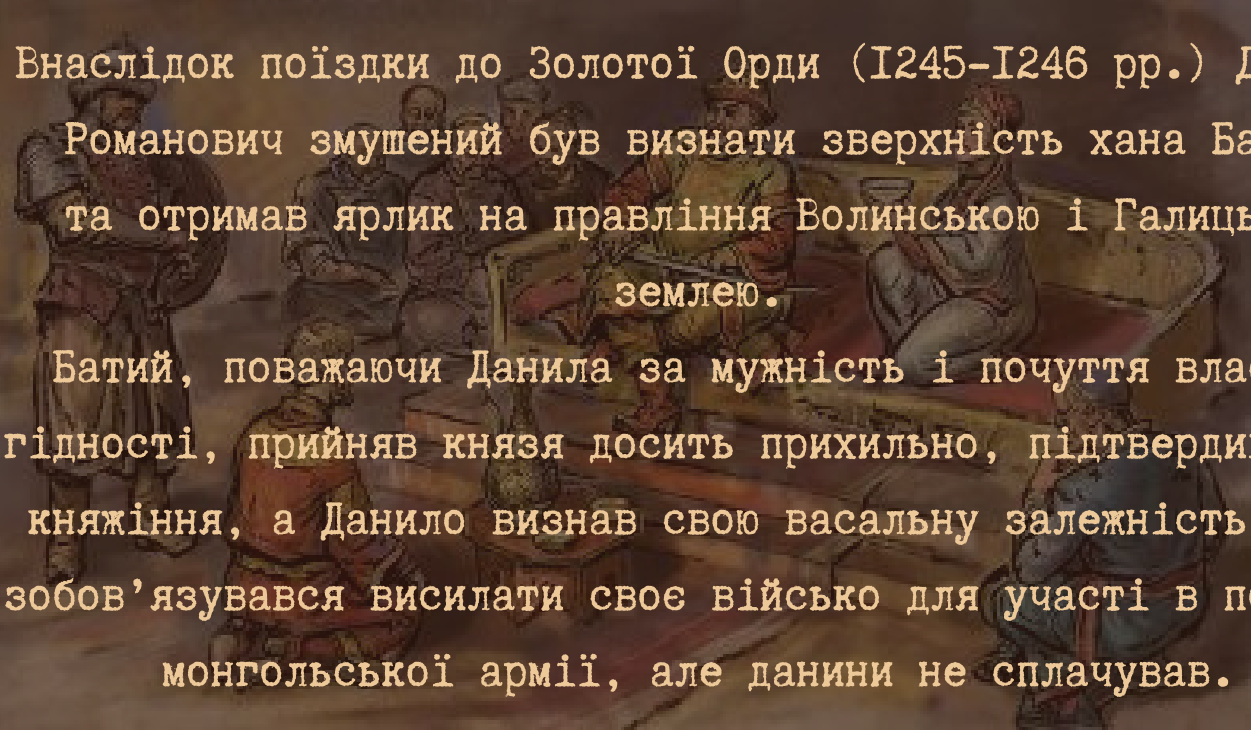

У внутрішні справи держави знову почали втручатися іноземці. Край цьому поклала битва під Ярославом, у якій 17 серпня 1245 р. Данило та його брат Василько розгромили війська угорських і польських загарбників і загони бунтівних галицьких бояр. Боярська опозиція була остаточно знищена.

Данило Романович проводив активну зовнішню політику. Ще у 1238 р. він розгромив німецьких рицарів під Дорогочином, які надовго залишили спроби завоювання руських земель. Припинили втручання у справи князівства і польські князі. Було укладено мирний договір з Угорщиною.

ПОЇЗДКА ДО ЗОЛОТОЇ ОРДИ

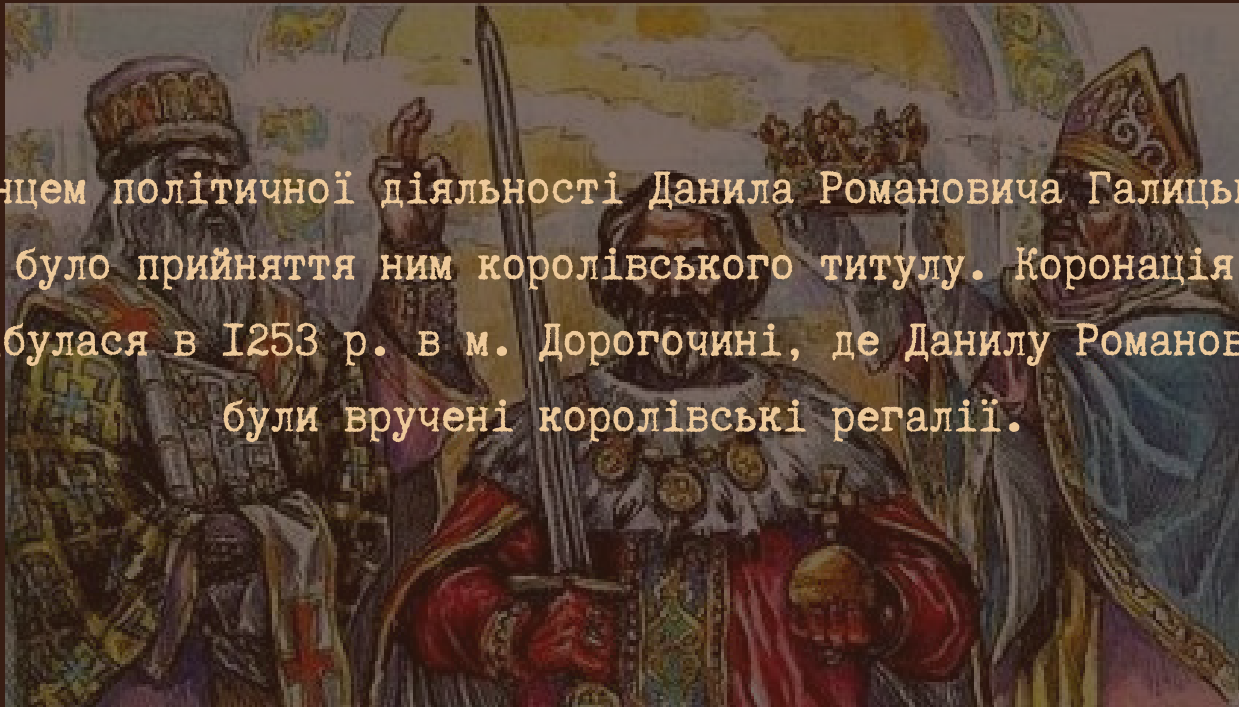
Внаслідок поїздки до Золотої Орди (1245–1246 рр.) Данило Романович змушений був визнати зверхність хана Батия та отримав ярлик на правління Волинською і Галицькою землею.

Батий, поважаючи Данила за мужність і почуття власної гідності, прийняв князя досить прихильно, підтвердив його княжіння, а Данило визнав свою васальну залежність: він зобов'язувався висилати своє військо для участі в походах монгольської армії, але данини не сплачував.

КОРОНАЦІЯ

Вінцем політичної діяльності Данила Романовича Галицького було прийняття ним королівського титулу. Коронація відбулася в 1253 р. в м. Дорогочині, де Данилу Романовичу були вручені королівські регалії.

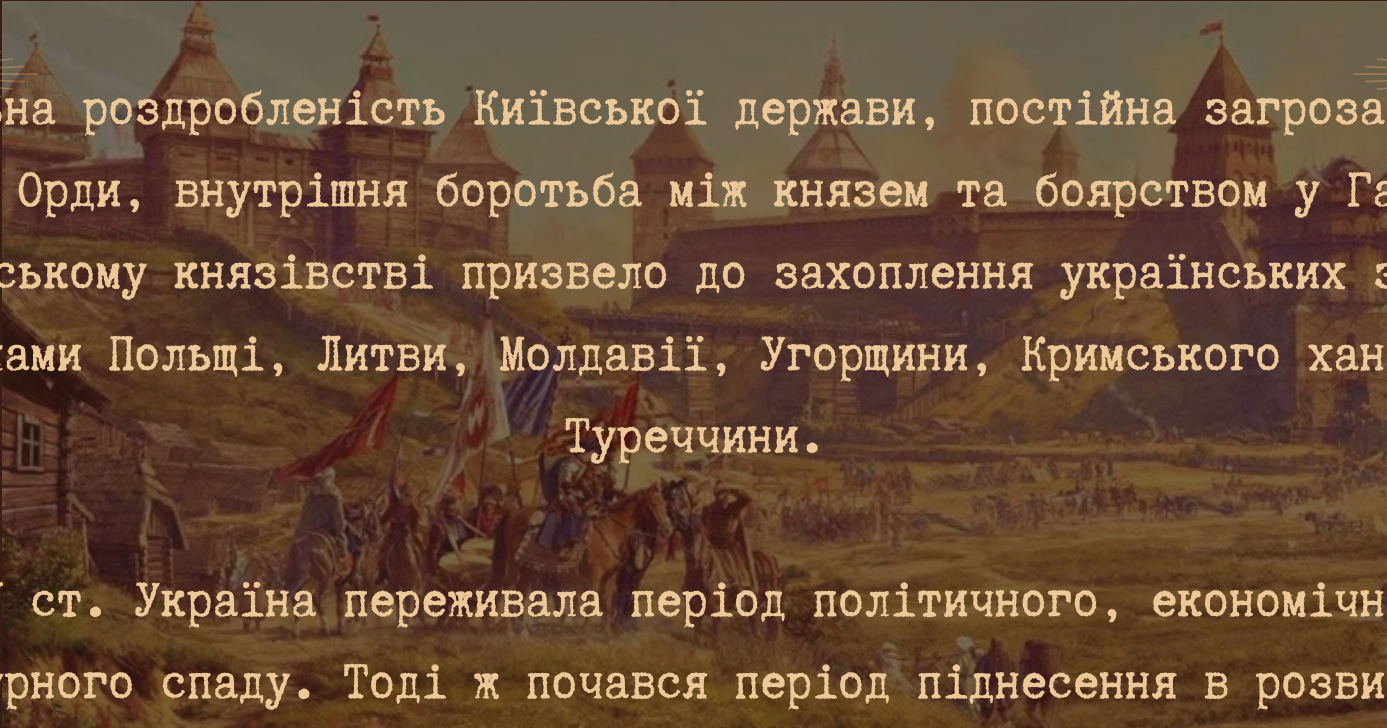

Данило Романович продовжував активно вести військові дії з військами Золотої Орди. Одночасно він втрутився у боротьбу за Австрію та вів війни з литовськими князями.

У 1250-х рр.

Данило Романович збудував Місто Львів, назвавши його на честь свого сина Лева, а раніше – в 1240 рр. на річці Угорці він заснував місто Холм. За його князювання Галицько-волинська держава стала найбільшою державою в Європі.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ
ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

The background of the slide features a detailed illustration of a medieval scene. In the upper half, a large stone castle with multiple towers and conical roofs sits on a hill. In the lower half, a battle is in progress on a grassy field. Knights in armor are on horseback, some holding flags, while foot soldiers are visible in the distance. The entire scene is rendered in a muted, historical style.

Феодальна роздробленість Київської держави, постійна загроза з боку Золотої Орди, внутрішня боротьба між князем та боярством у Галицько-Волинському князівстві призвело до захоплення українських земель феодалами Польщі, Литви, Молдавії, Угорщини, Кримського ханства і Туреччини.

У XIV ст. Україна переживала період політичного, економічного і культурного спаду. Тоді ж почався період піднесення в розвитку її сусідів

Внаслідок розпаду племінного і зародження феодального суспільства, а також об'єднання войовничих, відсталих язичницьких племен у XIII ст. утворилася Литовська держава зі столицею у Вільнюсі. Вона рішуче протистояла нападам з боку Лівонського і Тевтонського орденів лицарів-хрестоносців. Значно зміцнилася Литовська держава при великому князеві Гедиміні (1316 – 1341 рр.).

На початку XIV ст. литовці розпочали захоплення Білорусі. Після смерті Юрія-Болеслава князем Волині стає син Гедиміна Любарт (1341 – 1385 рр.)

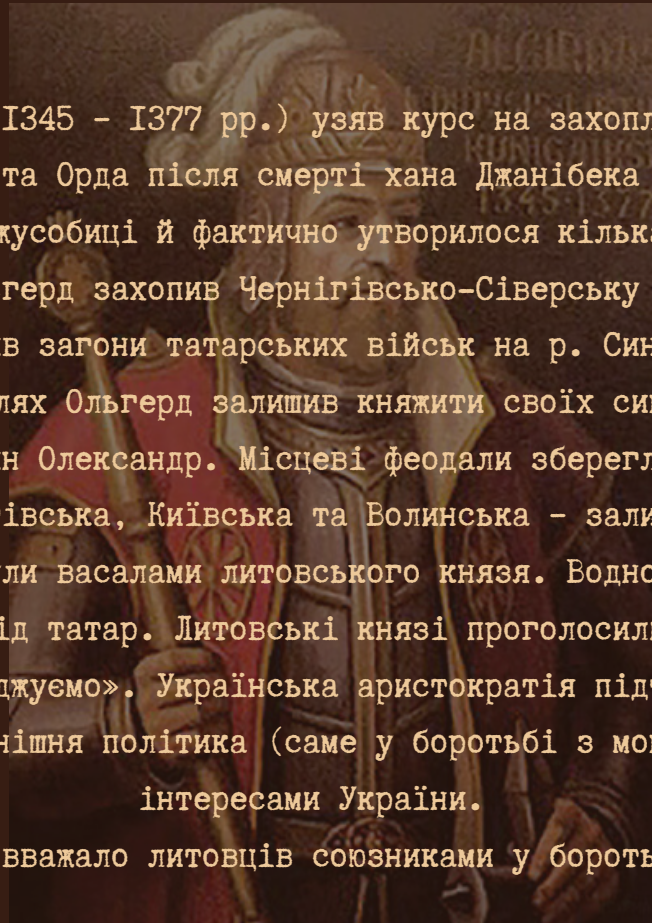

Другий син Гедиміна Ольгерд (1345 – 1377 рр.) узяв курс на захоплення українських земель. Це полегшувалося й тим, що Золота Орда після смерті хана Джанібека в 1357 р. помітно ослабла: почалися міжусобиці й фактично утворилося кілька улусів.

Протягом 1355 – 1356 рр. Ольгерд захопив Чернігівсько-Сіверську землю, а у 1362 р. – Київ. Того самого року він розгромив загои татарських військ на р. Сині Води і поширив свою владу на Поділля. В усіх цих землях Ольгерд залишив княжити своїх синів і племінників. Так, у Києві правив його старший син Олександр. Місцеві феодали зберегли окремі свої володіння, а руські землі – Чернігівська, Київська та Волинська – залишалися автономними.

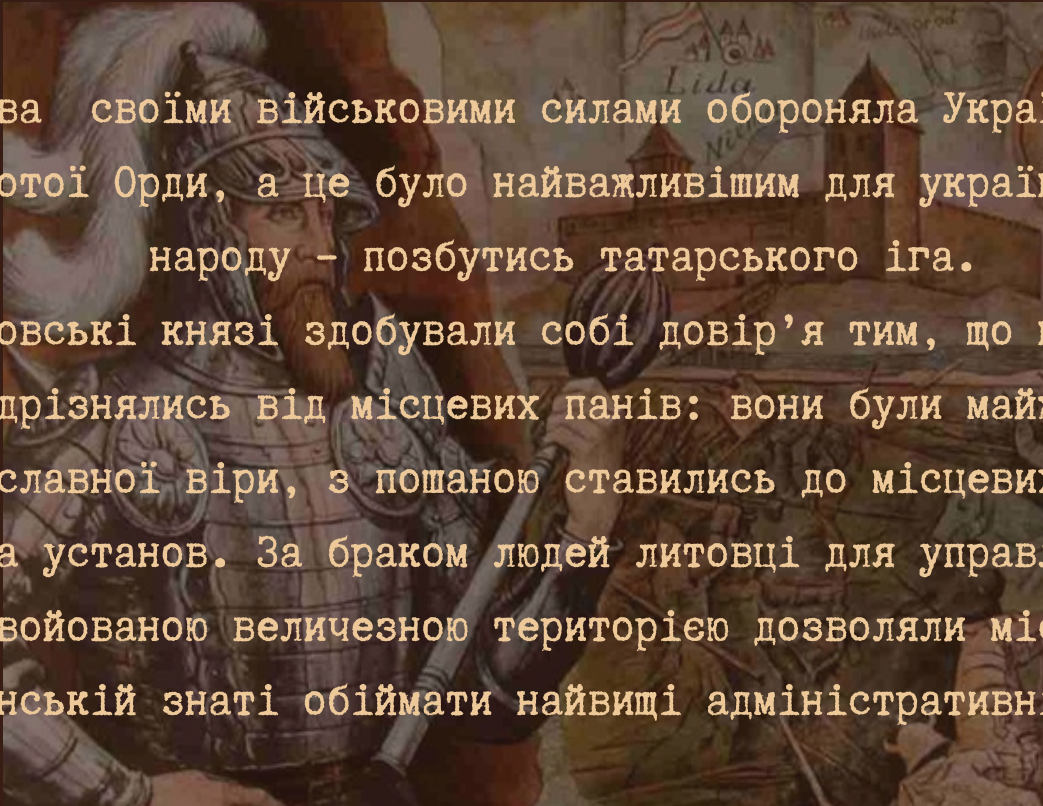
Руські князі й бояри були васалами литовського князя. Водночас князь брав на себе зобов'язання захищати їх від татар. Литовські князі проголосили правило: «Старого ми не змінюємо, а нового не впроваджуємо». Українська аристократія підтримувала Велике князівство Литовське, оскільки його зовнішня політика (саме у боротьбі з монголо-татарами) збігалася з інтересами України.

Українське населення вважало литовців союзниками у боротьбі із Золотою Ордою.

Литва своїми військовими силами обороняла Україну від Золотої Орди, а це було найважливішим для українського народу – позбутись татарського іґа.

Литовські князі здобували собі довір'я тим, що нічим не відрізнялись від місцевих панів: вони були майже всі православної віри, з пошаною ставились до місцевих звичаїв та установ. За браком людей литовці для управління завойованою величезною територією дозволяли місцевій українській знаті обіймати найвищі адміністративні посади.

Польська експансія на українських
землях у 16-17 ст

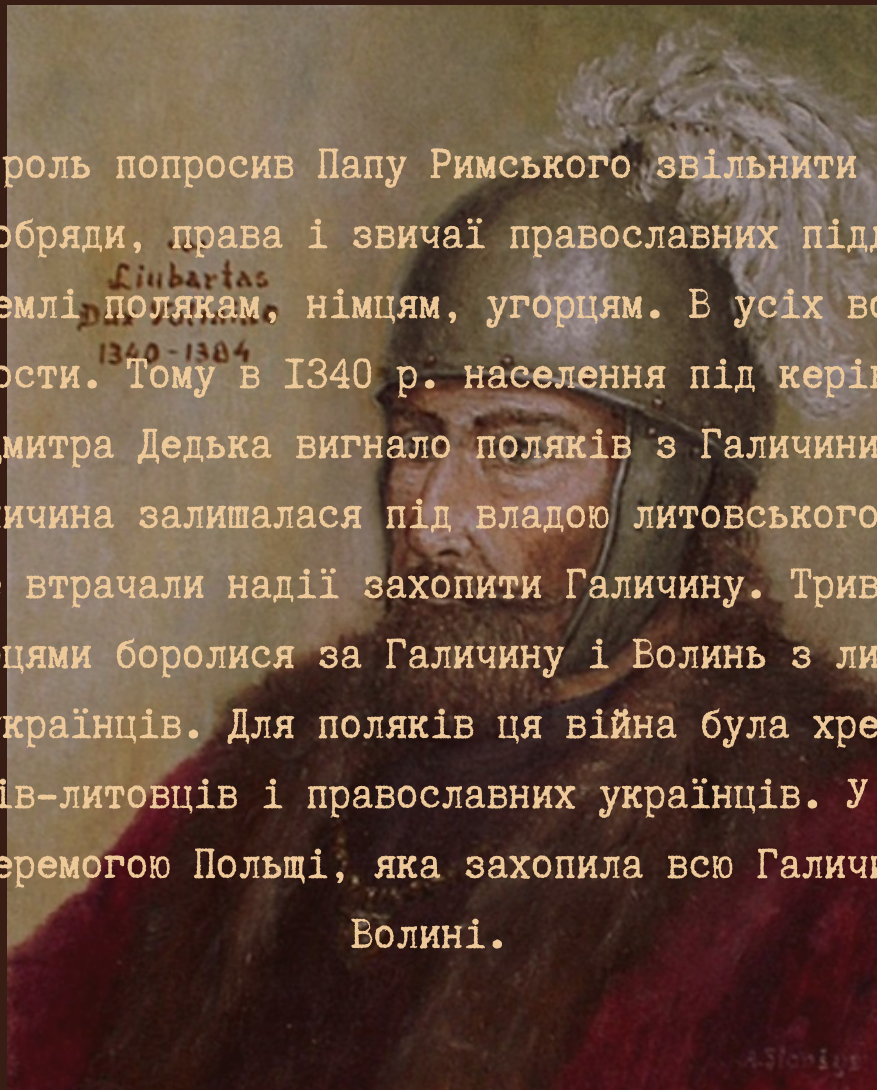
Велику роль в історії України відіграла Польща. Ще в 1339 р. польський король Казимир III уклав союз з угорським королем проти України і дістав підтримку Ватикану.

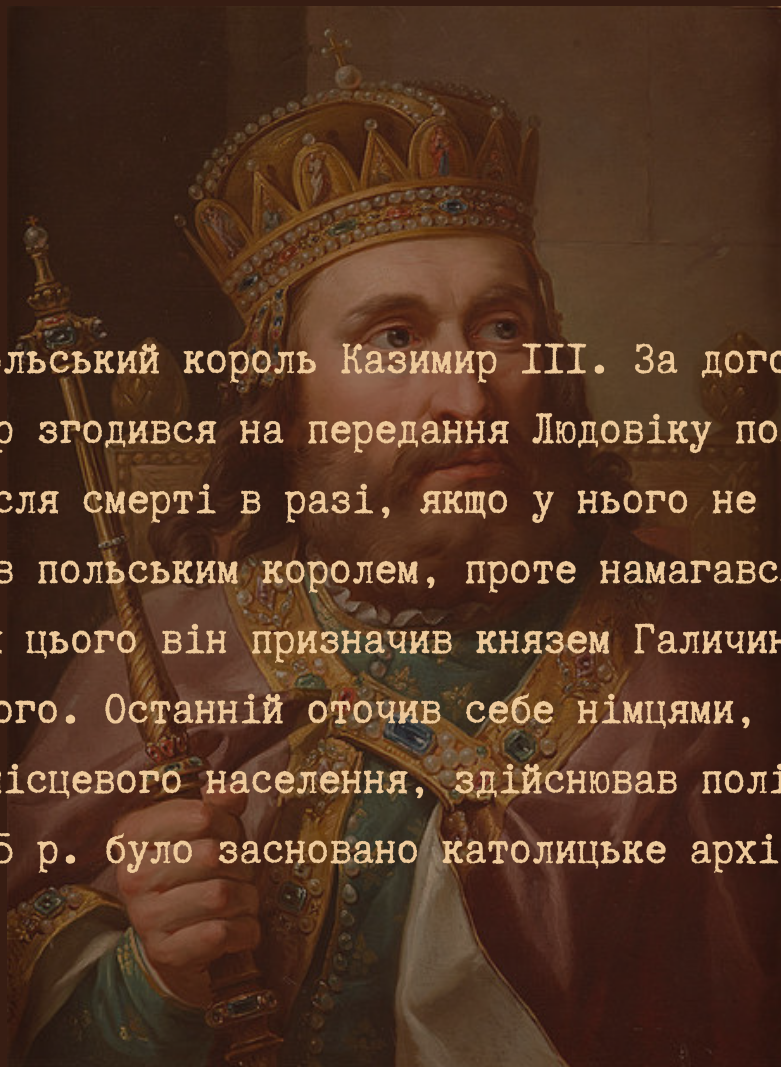
Через дев'ять днів після смерті Галицько-Волинського князя Юрія-Болеслава Казимир III розпочав похід у Галичину. У боротьбі з місцевим населенням він у 1340 р. захопив усю Галицьку землю. Завоювання українських земель не відбувалося для поляків так легко, як для литовців. Річ у тім, що польську агресію підтримали польські магнати, які мріяли про українські землі; католицька церква, що хотіла знищити православ'я і поширити свій вплив на Схід; багаті польські городяни, яким були потрібні торговельні шляхи до Галичини.

І хоча спочатку Галичина зберігала відносну адміністративну незалежність, а Казимир III офіційно пообіцяв поважати права і звичаї українського населення, незабаром усе різко змінилося.

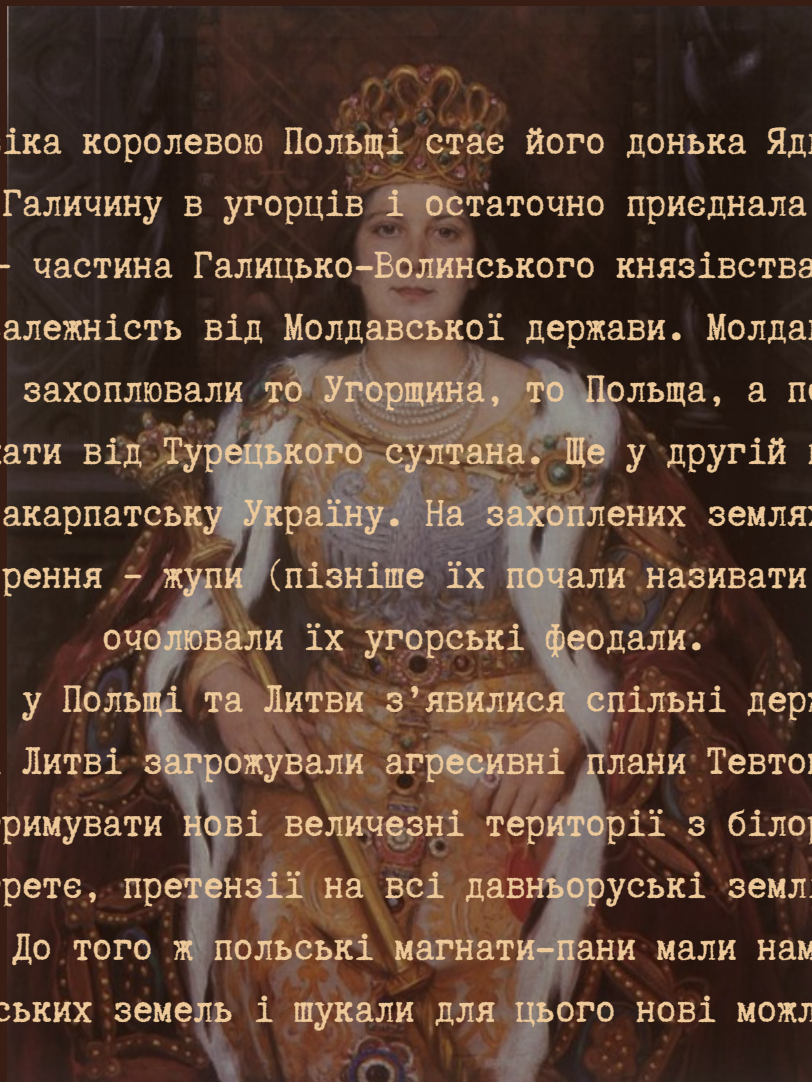
Вже в 1340 р. король попросив Папу Римського звільнити його від присяги «дотримувати обряди, права і звичаї православних підданих» і почав роздавати землі полякам, німцям, угорцям. В усіх волостях були призначені старости. Тому в 1340 р. населення під керівництвом боярина Дмитра Дедька вигнало поляків з Галичини.

До 1345 р. Галичина залишалася під владою литовського князя Любарта. Проте поляки не втрачали надії захопити Галичину. Тривалий час вони в союзі з угорцями боролися за Галичину і Волинь з литовцями, які підтримували українців. Для поляків ця війна була хрестовим походом проти язичників-литовців і православних українців. У 1366 р. війна завершилася перемогою Польщі, яка захопила всю Галичину і половину Волині.

У 1379 р. помер польський король Казимир III. За договором з Людовіком Угорським Казимир згодився на передання Людовіку польської корони і українських земель після смерті в разі, якщо у нього не буде наступника (що й сталося). Людовік став польським королем, проте намагався втримати Галичину у складі Угорщини. Для цього він призначив князем Галичини близького до себе Владислава Опольського. Останній оточив себе німцями, поляками, угорцями, погано ставився до місцевого населення, здійснював політику католицизму. У Львові в 1375 р. було засновано католицьке архієпископство.

Після смерті Людовіка королевою Польщі стає його донька Ядвіґа, яка в 1387 р. відвоювала Галичину в угорців і остаточно приєднала до Польщі.

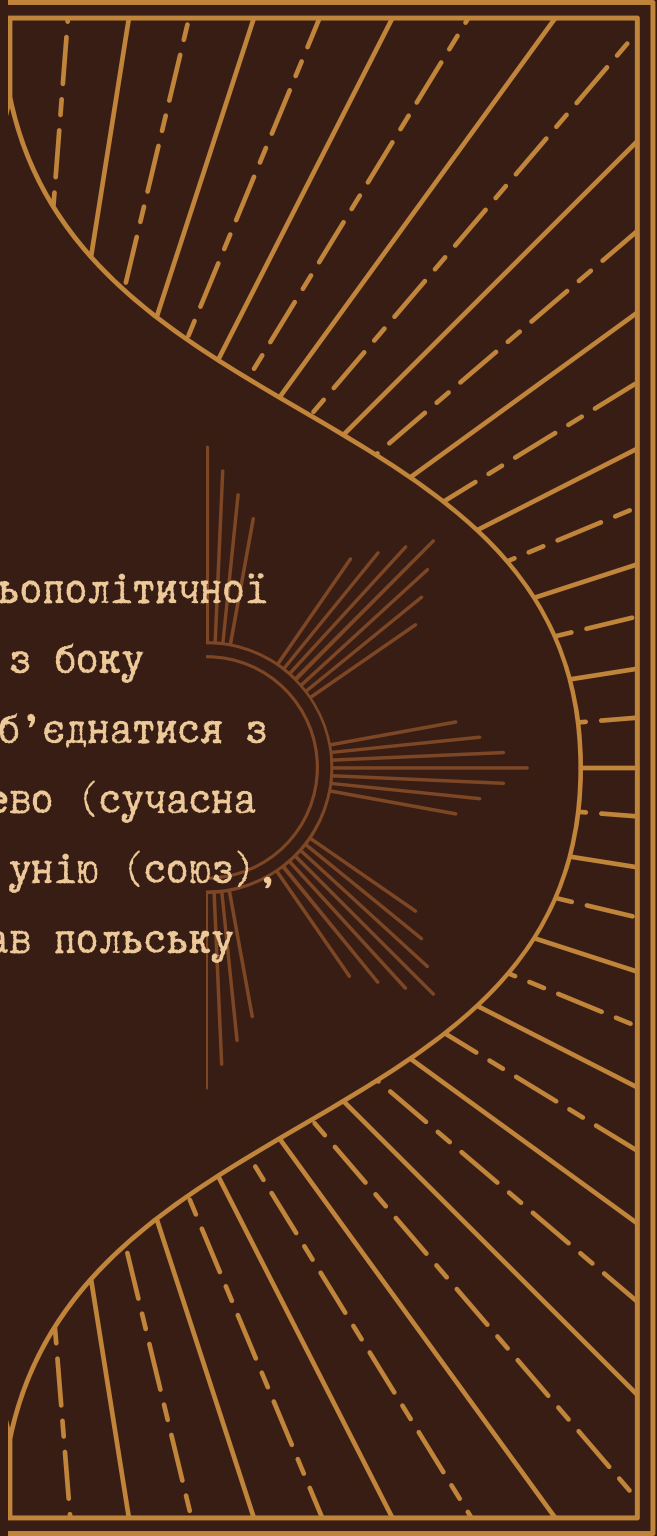
Північна Буковина – частина Галицько-Волинського князівства, створеного в 1359 р., – потрапила у залежність від Молдавської держави. Молдавію, а в її складі й Буковину, постійно захоплювали то Угорщина, то Польща, а починаючи з XVI ст., вона почала залежати від Турецького султана. Ще у другій половині XIII ст. Угорщина приєднала Закарпатську Україну. На захоплених землях зберігалися місцеві територіальні утворення – жупи (пізніше їх почали називати комітетами), проте очолювали їх угорські феодали.

Наприкінці XIV ст. у Польщі та Литві з'явилися спільні державні інтереси. По-перше, і Польщі, і Литві загрожували агресивні плани Тевтонського ордену. По-друге, треба було утримувати нові величезні території з білоруським і українським населенням. По-третє, претензії на всі давньоруські землі почала заявляти Московська держава. До того ж польські магнати-пани мали намір заволодіти рештою українських земель і шукали для цього нові можливості.

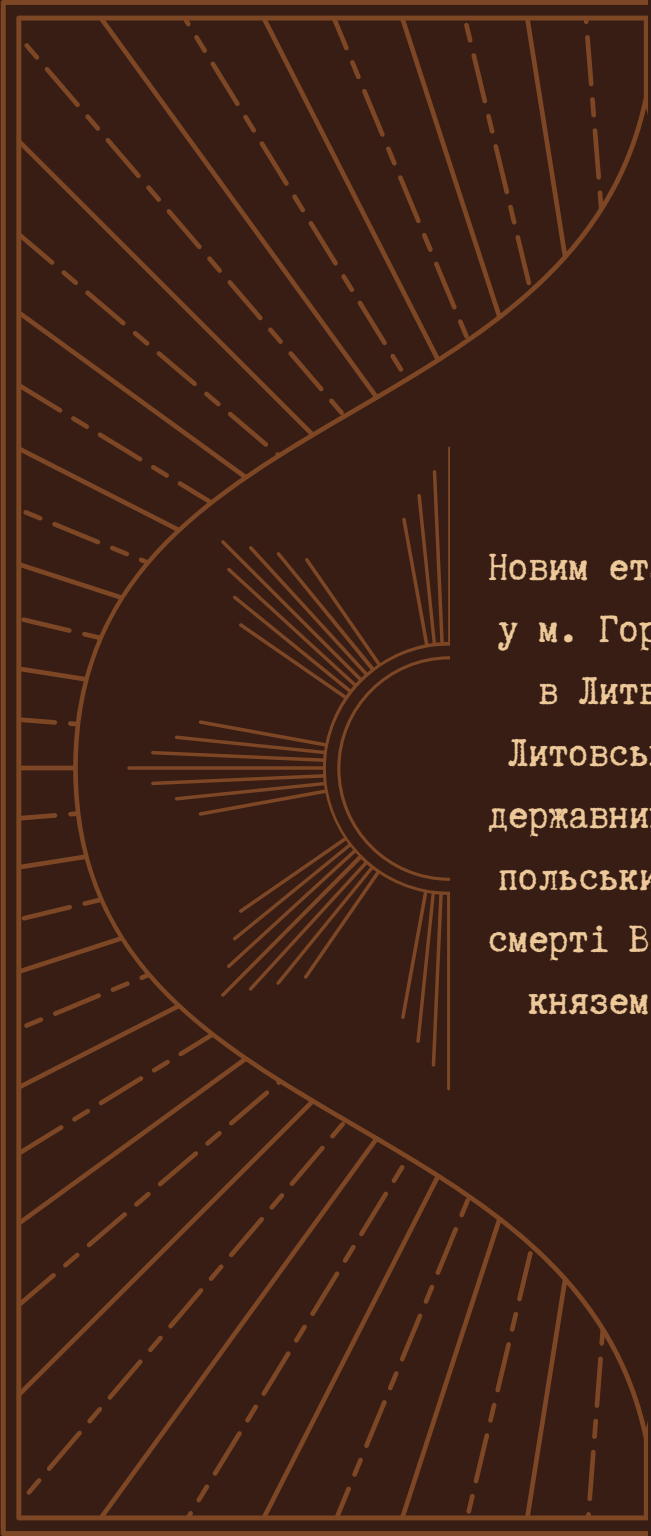
КРЕВСЬКА УНІЯ

У 1385 р. у зв'язку із загостренням зовнішньої та внутрішньополітичної ситуації (розбрат серед литовської верхівки, загроза з боку Тевтонського ордену та ін.) великий князь Ягайло вирішує об'єднатися з польськими феодалами, щоб зміцнити свою владу. У замку Крево (сучасна Білорусь) Ягайло й польські представники підписали акт про унію (союз), яка дістала назву Кревської. Згідно з нею Ягайло отримував польську корону і руку польської королеви Ядвіги.

ГОРОДЕЛЬСЬКА УНІЯ

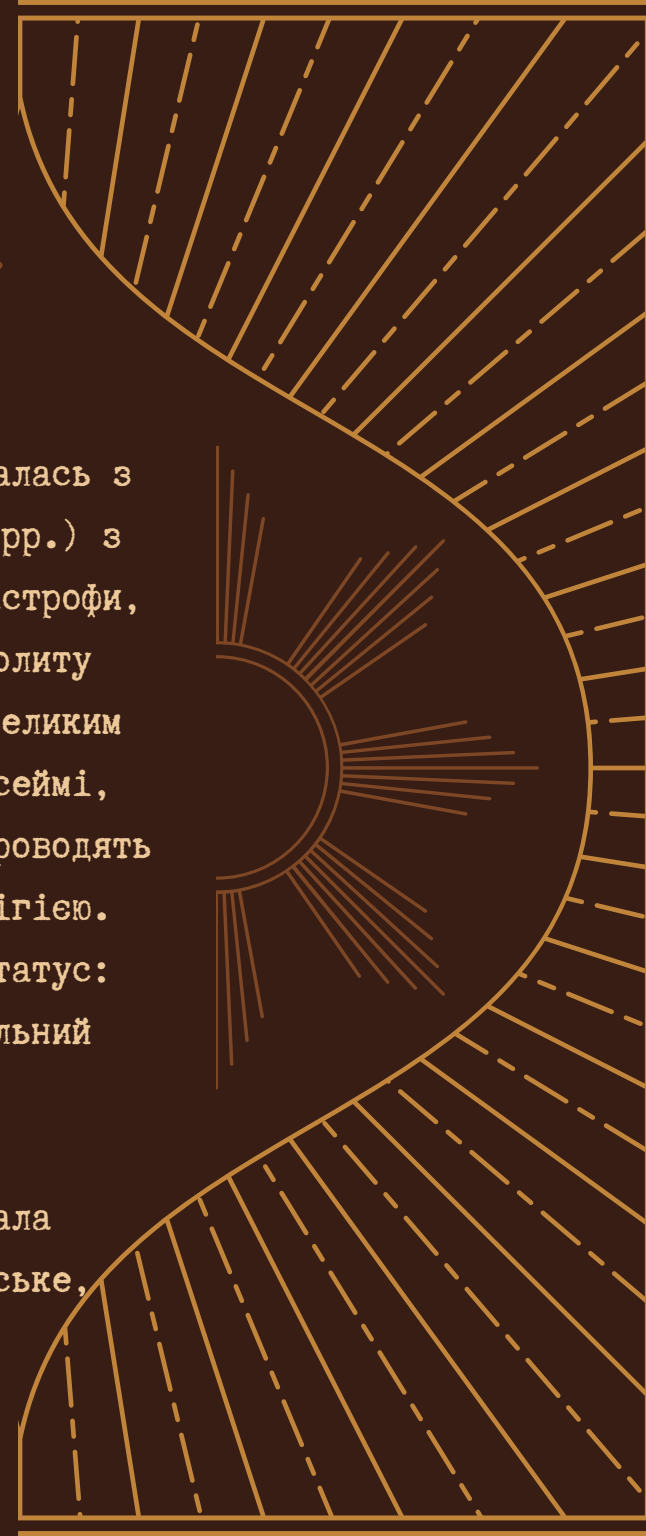

Новим етапом польсько-литовських відносин стала Городельська унія. На сеймі у м. Городель у 1413 р. було визнано існування великокнязівського престолу в Литві. Але обрання великого князя затверджувалося польським королем. Литовські феодали-католики зрівнювались у правах з польськими у вирішенні державних справ, у тому числі й обранні великих князів литовських і королів польських. Участь православних у державному управлінні обмежувалася. Після смерті Вітовта литовські та руські феодали на сеймі у Вільно обрали великим князем литовським Свидригайла (брата Ягайла), відомого своїм негативним ставленням до унії Литви з Польщею.

ЛЮБЛІНСЬКА УНІЯ

У 1569 р. Польща і Литва підписали Люблінську унію, що пов'язувалась з поразками Литви на першому етапі Лівонської війни (1558 – 1583 рр.) з Московською державою. Литва, яка опинилася на межі воєнної катастрофи, змушена була об'єднатися з Польщею в єдину державу – Річ Посполиту (республіку), де діяв єдиний державний устрій (короля, який є великим князем литовським, обирають на спільному польсько-литовському сеймі, вводять єдину грошову систему, право (за польськими зразками), проводять спільну зовнішню політику). Католицизм оголошено державною релігією. Литва у новій федеративній державі зберігала свій державний статус: окреме законодавство, судову систему, центральний і територіальний уряди, військо та фінанси, але вимушена була погодитися з територіальними поступками на користь Польщі.

У складі Литви залишилися білоруські землі, а Польща приєднала українські, поділивши їх на шість воєводств: Белзьке, Брацлавське, Волинське, Київське, Подільське, Руське.

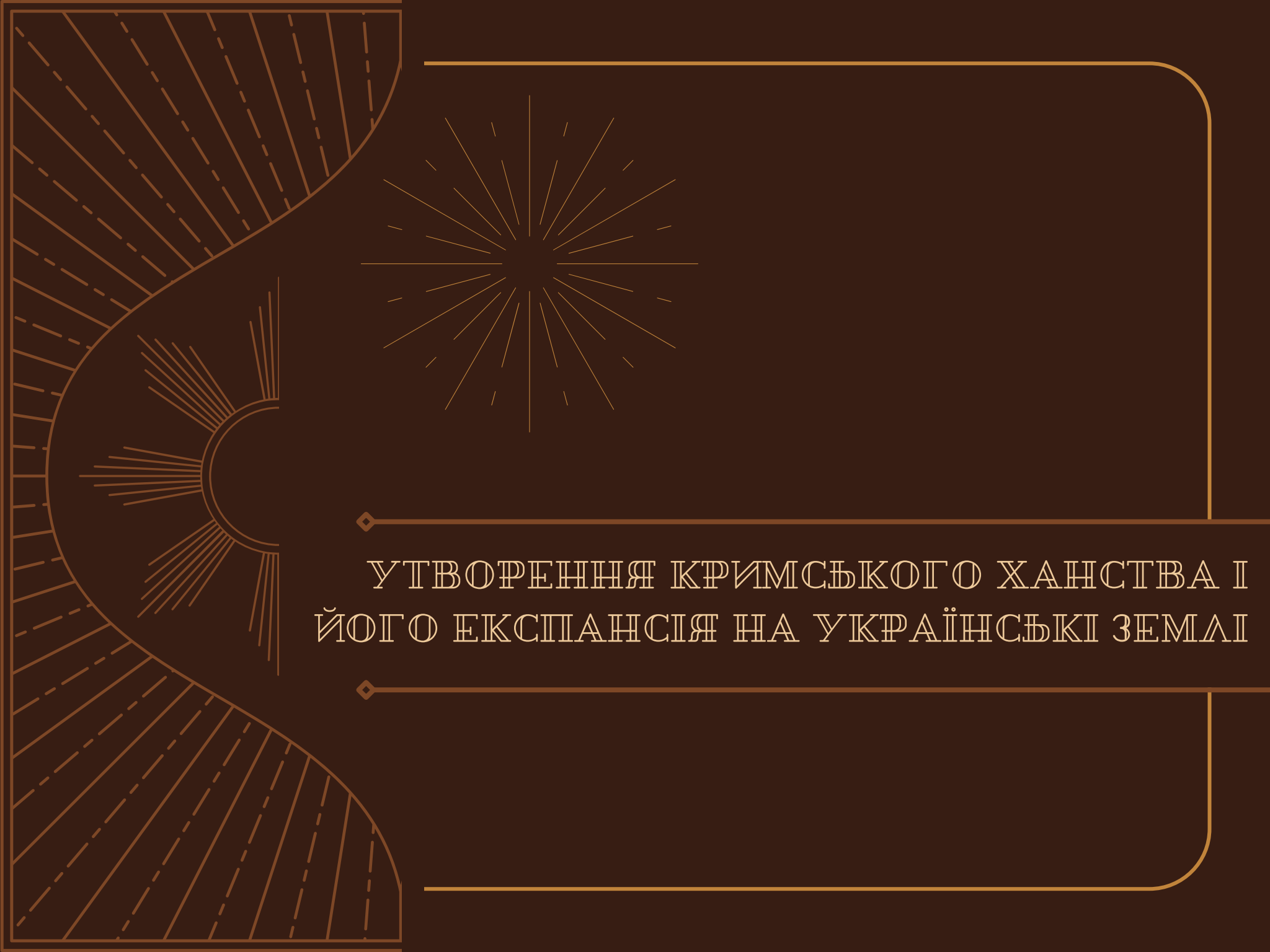

Українське суспільство, на відміну від литовського, не забезпечило собі окремий статус у політичній та соціально-правовій системі нової держави, тому становище українців після унії різко погіршилося.

Проте унія 1569 р. мала для України й деяке позитивне значення: знову більшість українських земель об'єдналася в межах однієї, хоч і ворожої українцям держави, що інтенсифікувало зв'язки між ними; прискорилося колонізація Подніпров'я. Політична й релігійна ситуація в Україні загострилася в зв'язку з переходом на новий календарний стиль.

У 1582 р. Папа Григорій XIII наказав виправити старий юліанський календар, в якому внаслідок недоліків обчислення утворилася різниця між календарним та астрономічним часом. Він наказав з 5 лютого 1582 р. додати 10 днів. Цю реформу в протестантських і православних країнах зустріли вороже, населення Польщі розділилося: католики прийняли новий стиль, а православні залишили старий. Зміна календаря призвела до посилення соціального й релігійного гніту, оскільки польські пани забороняли українським селянам відзначати свята за старим стилем (наприклад, Різдво, Пасху) і змушували їх у ті дні працювати, що викликало досить різку опозицію.

УТВОРЕННЯ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА І ЙОГО ЕКСПАНСІЯ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ

Середина XIV ст. стала початком розпаду Золотої Орди. Нескінченні чвари та суперечки суттєво послабили центральну владу, посилили відцентрові тенденції в Орді. У контексті цих подій та процесів, очевидно, і слід сприймати відокремлення 1449 р. від Золотої Орди кримських татар і утворення ними своєї держави – Кримського ханства з правлячою династією Гіреїдів.

Наприкінці XIV – на початку XV ст. економіка Кримського ханства розвивалась екстенсивним шляхом, в її основі лежало кочове скотарство і примітивне землеробство, що не забезпечувало ні потреб держави, ні прожиткового мінімуму місцевому населенню.

Свої внутрішні проблеми кримські хани розв'язували шляхом зовнішньої експансії. Маючи у своєму розпорядженні численну армію (на початку XVI ст. у ній було 100 тис. озброєних вершників),

Кримське ханство робило постійні набіги на сусідні землі.

Зухвалим грабункам сприяло і те, що з 1475 р. ханство стало васалом Турецької імперії й завжди відчувало підтримку могутнього сюзерена.

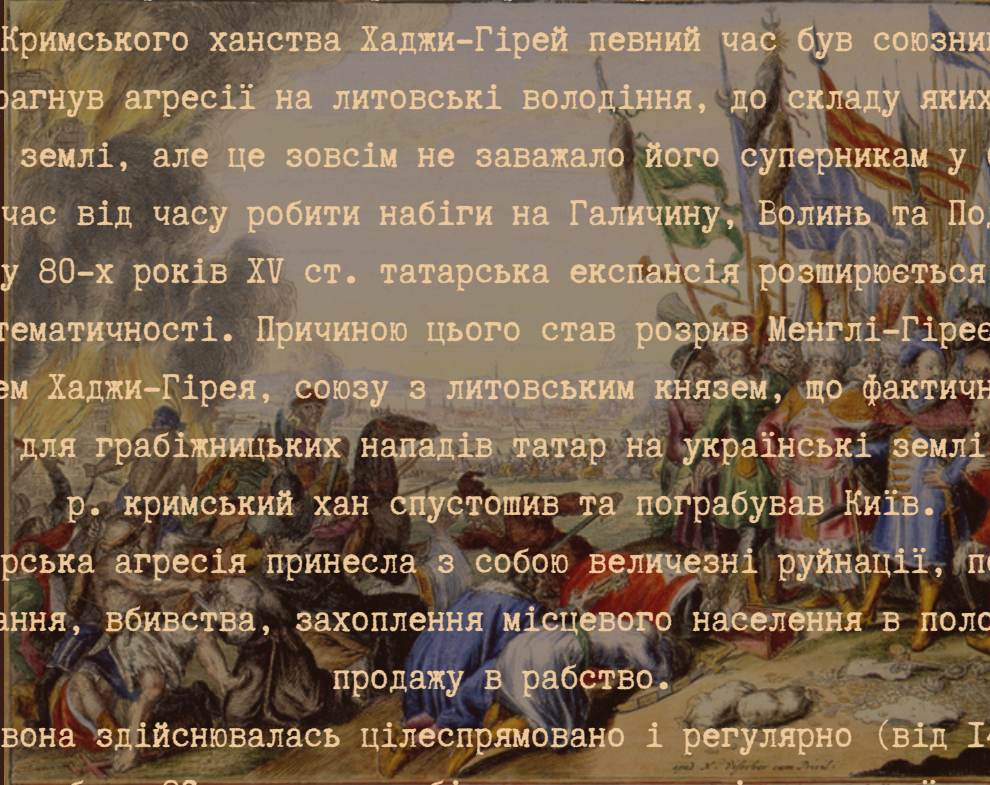
У 1448 р., підтримуючи претендента на титул Великого литовського князя Михайла, татари Великої Орди вперше вторглися на землі Поділля.

Засновник Кримського ханства Хаджи-Гірей певний час був союзником Литви і тому не прагнув агресії на литовські володіння, до складу яких входили й українські землі, але це зовсім не заважало його суперникам у боротьбі за владу час від часу робити набіги на Галичину, Волинь та Поділля.

На початку 80-х років XV ст. татарська експансія розширюється і набуває ознак систематичності. Причиною цього став розрив Менглі-Гіреєм, сином і спадкоємцем Хаджи-Гірея, союзу з литовським князем, що фактично відкрило всі шляхи для грабіжницьких нападів татар на українські землі. Вже 1482 р. кримський хан спустошив та пограбував Київ.

Татарська агресія принесла з собою величезні руйнації, пожежі, пограбування, вбивства, захоплення місцевого населення в полон з метою продажу в рабство.

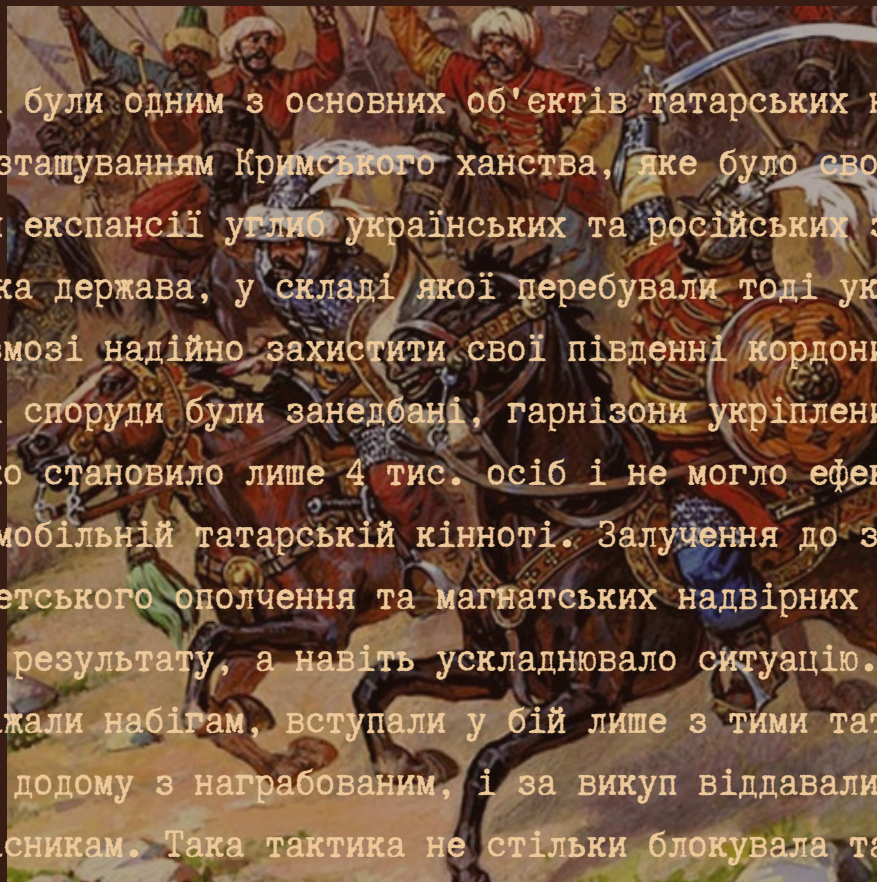
Оскільки вона здійснювалась цілеспрямовано і регулярно (від 1450 до 1556 р. татари зробили 86 великих грабіжницьких походів на українські землі), виникла серйозна загроза не тільки суспільному життю, а й самому існуванню українського народу.

Українські землі були одним з основних об'єктів татарських набігів. Насамперед це зумовлено розташуванням Кримського ханства, яке було своєрідним плацдармом для розгортання експансії углиб українських та російських земель. Крім того, польсько-литовська держава, у складі якої перебували тоді українські території,

була не в змозі надійно захистити свої південні кордони. Прикордонні фортифікаційні споруди були занедбані, гарнізони укріплених замків слабкі, наймане військо становило лише 4 тис. осіб і не могло ефективно протидіяти численній та мобільній татарській кінноті. Залучення до захисту південних кордонів шляхетського ополчення та магнатських надвірних загонів також не давало бажаного результату, а навіть ускладнювало ситуацію. Ці формування, як правило, не заважали набігам, вступали у бій лише з тими татарськими загонами, які поверталися додому з награбованим, і за викуп віддавали полонених і добро справжнім власникам. Така тактика не стільки блокувала татарські напади, скільки потурала їм.

Отже, з моменту виникнення Кримського ханства українські землі стали для нього головним об'єктом експансії. Це було зумовлено тим, що економіка ханства розвивалася на екстенсивній основі і не могла забезпечити ні потреб держави, ні прожиткового мінімуму місцевому населенню, що підштовхувало правлячу верхівку розв'язувати внутрішні проблеми країни за рахунок зовнішньої активності – союзів з тією чи іншою державою та грабіжницьких набігів на сусідні землі. Сприяли експансії також географічне положення ханства, існування численної армії, підтримка Турецької імперії, нездатність польсько-литовської держави захистити свої південні кордони. Ці та інші чинники наприкінці XV – початку XVI ст. перетворили Кримське ханство на силу, яка своїми походами загрожувала життєдіяльності українських земель.